

Predposledný súd

**TECHNICKÁ UNIVERZITA V KOŠICIACH
FAKULTA UMENÍ**

**PREDPOSLEDNÝ SÚD
Diplomová práca**

Študijný program: Architektúra a urbanizmus
Študijný odbor: 5.1.1. Architektúra a urbanizmus
Školiace pracovisko: Katedra architektúry (KA)
Školiteľ: Ing. arch. Štefan Pacák
Konzultant: Ing. arch. Štefan Pacák
Mgr. Ivana Komanická, MA, PhD.

2016 Košice

Bc. Alžbeta Barančíková

Abstrakt

Práca sa zaoberá skúmaním problematiky “práva-trestu” a vzťahom medzi dozorcom a trestaným. Analyzuje rôzne spoločenské a priestorové javy väzníc a hľadá spôsob ako odomknúť uzavretý kruh recidivizmu. Používa príklady utopistických teórií a obdobných systémov obmedzujúcich vonkajšiu slobodu, aby ich vzápätí aplikovala na architektonické tvaroslovie ovplyvňujúce prostredie väzníc.

Abstract

Diploma thesis deals with the correlation amid law and penalty and with the relation between prison guard and convict. Thesis analyses various social and dimensional features of prisons. In the thesis we are trying to find a key to unlock the closed circle of the recidivism. Diploma thesis uses examples of utopian theories and the systems which limits the external freedom to use it for architectural morfology which influences the atmosphere of prisons.

Kľúčové slová

Väznica, recidivizmus, panoptikum, sloboda, poslušnosť, dozorca, väzeň

Key words

Prison, recidivism, panoptikum, freedom, submission, guardian, prisoner

Čestné vyhlásenie

Vyhlasujem, že som celú diplomovú prácu vypracovala samostatne s použitím uvedenej odbornej literatúry.

Košice, 1. február 2016

.....
vlastnoručný podpis

Podakovanie

Ďakujem vedúcemu diplomovej práce Ing. arch. Štefanovi Pacákovi za jeho dôveru, rozmanité podnety a otvorenú myseľ pri usmerňovaní. Zároveň ďakujem Jurajovi Červenému za podporu a veľké množstvo podnetov.

obsah

Úvod

1 Väznica

A pokojný spánok 19

Na hľbinu	19
Prečo nenávidíme s príčinou	19
Robiť ramena sa nosí	20

B život súdeného 21

Púšť	21
Recidivizmus je diagnóza	23
Deformácia	24
Formácia	26
Hľadanie podstaty	28
Návraty	29
Putovanie	31
Poslušnosť a ticho	32
Právo na trest	34
Nuda	35

C čo znamená poslušnosť 37

Familistérie	39
Panoptikum	40
Civitas Solis	42
Platónova jaskyňa	43
Sv. Faustína Kowalská	45

2 Väzenie

A ticho, svetlo a samota 50

B práca 54

C vzdelanie a návrat 58

Záver	62
Zoznam použitej literatúry	63
Zoznam citácií	65

Úvod

Diplomová práca sa zaoberá problematikou recidivizmu, ktorý vyrastá z práva, trestu a slobody jednotlivca. Je sondou do myslenia väzňa a hľadá rovnováhu medzi stanovením trestu, ktorý by neprestal byť trestom ako takým a vnútornou slobodou väzneného, ktorá je závislá od vonkajších vplyvov ako sú prostredie spoločstvo. Integruje architektúru do tohto procesu ako dôležitý prvok zmeny- väčšími aj takmer nepatrnými zásahmi ovplyvňuje správanie väzňov v priebehu výkonu trestu aj dlho po ňom. Skúma pretrhnutie kruhu recidivizmu, kde hrá dôležitú úlohu silný zážitok alebo zmena prostredia.

V prvej časti práce analyzujem konkrétne spoločenské imputy vplývajúce na psychiku väzňa a jeho vnútorné reakcie. Hľadám súvislosti medzi bežnými procesmi prebiehajúcimi vo väzení a všeobecným spoločenským poriadkom.

V druhej časti práce sa niekoľko vybraných tém stretáva s konfrontáciou utopistických teórií, alebo fungujúcich systémoch, kde je prítomný vzťah dozorca- podriadený. Teórie voľne ústia do riešenia konkrétnej väznice v poslednej tretine textu, ktorá bola zároveň praktickou časťou diplomovej práce. Ilustrácie sprevádzajúce celý text dopĺňujú jednotlivé témy a myšlienky, zhmotňujú ich abstraktnosť do antropomorfných motívov.

1
väznica

A pokojný spánok

A pokojný spánok

Na hlbinu

Kým sa trestanec stane naozaj slobodným, nestačí mu dosiahnutie vonkajšej slobody, ktorá nastáva po uplynutí trestu stanoveného vyššou mocou. Naozajstná sloboda tkvie hlboko vo vnútri jedinca. Z tohto vnútra vychádzajú na povrch všetky jeho činy, dobré aj zlé. *Zo srdca totiž pochádzajú zlé myšlienky, cudzoložstvá, smilstvá, krádeže, falošné svedectvá a rúhania.*^a Ak je teda právo a trest službou a ochranou obyvateľstva, nemôže mať dosah iba na obal, ale na celého človeka, aby problém zločinu mohol byť považovaný za riešený. Problém recidívy teda nemôže byť pozorovaný a riešený z povrchu.

^a Nový zákon, Mt 15,19

Prečo nenávidíme s príčinou

Postoj verejnosti voči väzňom sa akémukoľvek riešeniu, pri ktorom sa treba dostať do priameho styku s väzňom, obracia chrbtom, alebo mu chce doňho pichnúť nôž. Martina Justová vo svojej práci Cisárové nové šaty hovorí o našej spravodlivosti takto: „Chceme, aby trpeli, chceme trestať, chceme súdiť, chceme svoju zlosť vybiť a vypluť na niekoho. Veď je vinný, tak čo... Zaslepení emóciami nechceme riešiť, pretože nechceme odpúšťať. Nechceme skutočné riešenia; chceme riešenia, ktoré trestajú. Nechceme vedieť pravdu, chceme, aby sa pravda prispôsobila našim túžbam. Chceme lož, ktorá ukojí naše pudy. Udržujeme tak pri živote ilúziu „cisárových nových šiat“, ktorá škodí všetkým. Nechtiac tak podporujeme zvyšujúcu sa kriminalitu a násilie a znova trestáme len sami seba.“¹ Väzeň je chorý človek tak, ako každý pacient ústavu, ktorý sa volá nemocnica. Ak väzeň iba navštívi ústav, ktorý sa volá väznica a zotrú tam určitý čas bez toho, aby mu boli podané lieky alebo terapia, odíde s rovnakou diagnózou ako ju priniesol.

Justová, odborníčka vo vzťahoch trestaných a spoločnosti, vyše desaťročie zaoberajúca sa touto problematikou hovorí, že problémom zostávajú predsudky a neinformovanosť spoločnosti. „Média neraz informujú tendenčne a účelovo. Dôvodom je ich komerčné zameranie na zisk, ktoré sa prejavuje neadekvátnou interpretáciou prípadne až hyperbolizáciou trestného činu alebo jeho okolností. Týmto sa snažia povzbudzovať

emotívne reakcie publika. Správy o resocializácii odsúdených ľudí, o ich náprave a snahách sú pre média nezaujímavé. Takéto chápanie spoločnosti ešte stále podporujú aj vyjadrenia, že kriminálne sklony sú človeku dané od narodenia. Takéto názory nevyžadujú komentár, lebo popierajú všetky poznatky o pedagogike a výchove človeka.”²

Robiť ramená sa nosí

Sociológovia v USA už v roku 1971 poukazovali na nebezpečné spolitizovanie problému. Politici sa pretekajú v tom, kto je na zločincov najtvrdší. Už vtedy konštatovali, že počet ľudí v amerických väzniciach rastie a za posledných 12 rokov sa zdvojnásobil. Pred viac ako dvoma desaťročiami sa dokázalo, že ľudia po výkone trestu neraz páchajú ešte závažnejšiu trestnú činnosť, než za akú boli pôvodne odsúdení.^b

Slová trestaného Američana- recidivistu nás nútia uvažovať nad závažnosťou problému: *Viem, že zloději musia byť potrestaní a neospravedlňujem kradnutie, hoci sám som zloděj. Teraz si už však nemyslím, že budem zloděj, keď ma prepustia, ale ani si nemyslím, že ma vo väzení napravili. Už myslím len na zabíjanie, som posadnutý túžbou zabiť tých, ktorí so mnou zaobchádzali ako so psom a bili ma. Dúfam a modlím sa za to, aby som dokázal prekonať bolesť a nenávisť, ktoré každý deň zožierajú moju dušu. Modlím sa za to kvôli môjmu budúcemu životu na slobode, ale viem, že nebude ľahké to prekonať.*^c

^b Stanford prison Experiment : A Simulation Study of the Psychology of Imprisonment Conducted at Stanford University. <http://www.prisonexp.org/> (2005-03-23)

^c Stanford prison Experiment : A Simulation Study of the Psychology of Imprisonment Conducted at Stanford University. <http://www.prisonexp.org/> (2005-03-23)

B život súdeného

^d Edmund Burke (druhé motto ku knihe K.R. Poppera: otvorená spoločnosť a jej nepriatelia)

Behom svojho života som poznal veľké osobnosti a podľa svojich schopností som s nimi aj spolupracoval; doposiaľ som sa nestretol so žiadnym návrhom, ktorý by nebol pripomienkovaný ľuďmi, ktorých poznanie bolo ďaleko pod úrovňou tých, ktorí tento návrh predkladali.^d

Nasledujúca kapitola je abstraktným pojednaním o spoločenských problémoch, ktoré právo a trest sprevádzajú z pohľadu jednotlivca. Ponúka otvorenie citlivých tém a snahu vyrovnať sa s nimi, sondu do života trestanca vo výkone trestu a po ňom.

Púšť

obr. 1-2

Na začiatku každého ľudského duchovného pokroku, alebo cesty k nájdeniu rovnováhy, pokoja, lásky, nádeje stojí obrovská ničota. Veľké skutky lásky alebo odvahy sa nerodia z ničoho, ale z prekonávania tejto ničoty. Takmer slepý zápas o život-o pravdu je jedinou cestou k jej dosiahnutiu. Jeden z najväčších ruských askétov žijúcich v dobrovoľnom vyhnanstve, svätý Serafim Sarovský, hovorí o púšti: „Žiadny asketa, ktorý sa dal do služieb Pánovi, sa nikdy nevydal na cestu kríža, kým sa predtým nepostil. Asketovia merali svoj pokrok na tejto ceste podľa pokroku, ktorý učinili v pôste.”³ Sám prežil svoju mladosť ako úspešný obchodník, aby sa neskôr rozhodol stáť mníchom a prežiť dlhé roky mníšskeho života podriadený predstaveným. Neskôr dostal povolenie na žiadosť utiahnuť sa do samoty- do „pustyne“ hlboko v lese, aby tam žil v samote svojej púšte. Po šestnástich rokoch sa po uposlúchnutí príkazu predstaveného utiahol znova na púšť, tentokrát strávil šestnásť rokov v kamennej cele na samotke v monastieri. Až po týchto desaťročiach vyhnanstva žil šesť rokov v kontakte so spoluobratmi a laikmi prichádzajúcimi po rady. Nebyť samoty strávenej na „púšti“, asi nikdy by nedošiel k takému osvieteniu- je to jeden z najviac uctievaných výhodných svätcov, jeho príbeh a duchovná náuka sa dotýka celého sveta, ktorej predchádzali desaťročia strávené na púšti.

Slovo púšť označuje v hebrejšťine „niečo opustené“, ponechané napospas prírode, divej zveri, „zem neosievaná“ (Jer 2,2) V ruštině je slovo pustynja (púšť, pustynja) odvodené

obr. 1-2

od slova pusto, pustota, teda pusto, prázdno. Koreň slov pustynja a pusto je rovnaký. Môžeme byť na púšti, opustení Bohom, alebo všetko opustiť pre Boha. V oprostení sa od všetkého, zvlášť od samého seba, sa približujeme k Bohu. Je však potrebné najprv odraziť pokušenie Božieho nepriateľa. Práve na púšť bol po vzore starozákonných prorokov vedený Duchom Svätým Ježiš Kristus, aby tu vybojoval prvé víťazstvo nad diablom. V tomto zmysle teda púšť nie je nutne len obrovská plocha piesku ako Sahara. Rusi svoju pustatinu našli v rozľahlých, ľuďmi nedotknutých lesoch, ktoré pokrývajú väčšinu ich zeme. Tu rozkvitala naozajstná pravoslávna svätosť, úplne rovnako ako na púšťach Sýrie, Palestíny alebo Egypta.⁴

V arabských jazykoch má pojem „púšť“ množstvo rôznovýznamových pomenovaní, napríklad *púšť je miesto, kde sa vyhrávajú bitky*^e. Pre púštne národy toto miesto nikdy neznamovalo opustenosť, alebo fyzickú prázdnotu. Také miesto nebolo prvoplánovo bohaté, jeho bohatstvo a plnosť sa skrývali pod povrchom. Práve preto boli tieto národy nútené hľadať spôsob prežitia, zamýšľať sa, hľadať význam vecí, objavovať. Z púštnych národov povstali v staroveku tie najvyspelejšie civilizácie. Púšť je synonymom pre zrod, obnovenie, život. Ak majú byť tieto synonymá spájané aj s šancou pre nový život liečených recidivistov, existuje tu silná paralela.

Recidivizmus je diagnóza

Je jasné, že problém recidivizmu sa nevyrieši jednorázovým uzatvorením človeka do priestoru, kde si počká do konca vykonania trestu. Recidivista je človek s vnútorným postihom. V dokumentárnom filme z prostredia ilavskej väznice *Comeback* od Mira Rema^f je zachytený aj smutný životný príbeh recidivistu Zlatka Šimonoviča, ktorý je po niekoľkonásobnom odsúdení štátom prisúdený do psychiatrického ústavu. Zlatko je evidentne vnútorne zlomený, duchom však absolútne zdravý muž bez snov a nádejí. Súd sa chcel postaviť do pozície lekára, ale Zlatkovi nenašiel adekvátny liek. Ten treba hľadať dlhodobo, postupne a vytrvalo. Treba zasiahnuť miesto, ktoré je naozaj choré a nie iba hľadať naň záplatu.

V Novom Zákone čítame všeobecne známe slová: *Ak ťa zvädza na hriech tvoje pravé oko, vylúp ho a odhod' od seba, lebo je pre teba lepšie, ak zahynie jeden z tvojich údov, ako keby sa malo celé tvoje telo dostať do pekla. A ak ťa zvädza na hriech tvoja pravá ruka, odtni ju a odhod' od seba, lebo je pre teba lepšie, ak zahynie jeden z tvojich údov, ako keby malo ísť celé tvoje telo do pekla.*^g To znamená, že ak je postihnutá istá časť tela, liečba musí byť aplikovaná na dané konkrétne miesto, netreba preto zničiť celého človeka. Dnešná spoločnosť trpí na falošných liečiteľov a rôzne zaručené rady, ako sa dostať z toho ktorého postihnutia. V alternatívnej medicíne chýba odbornosť. V odbornej medicíne chýba cit. Zlatko Šimonovič potreboval nájsť zmysel, pre ktorý by si vedel predstaviť opäť sa začleniť do spoločnosti, ale medicíne sa to nepodarilo. Takýto človek vidí realitu skreslene, prispôsobuje si svoje problémy vlastným predstavám o ich neriešiteľnosti a tak sa zrieka povinnosti pracovať sám so sebou. Všetky nezákonnosti, ktoré súd kóduje ako porušenia zákonov, si odsúdení ľudia preformulujú ako potvrdenia životnej sily: bezdomovstvo preformulujú na tuláctvo, bezprízornosť na nezávislosť, nepracovanie na slobodu, bezplánovitosť na plnosť dní a nocí.⁵ Stratili triezvy úsudok nad vlastným životom. Je teda potrebná vyššia moc, ktorá by dokázala správne zadefinovať tieto anomálie a určiť adekvátne prostriedky na korekciu.

Deformácia

Väznice ako fungujú dnes, sú ústavy, kde sa v jednom priestore akumuluje istý počet osôb s morálkou nižšie položenou ako je očakávaná morálka a správanie sa spoločnosti. Ak sa tvárime, že väzenie je proces obnovy a očisty človeka, nemožno očakávať, že v takomto prostredí sa jeho zmýšľanie premení, alebo prispôsobí morálke, ktorá je spoločnosťou prijímaná ako štandardná. V skutočnosti sa deje to, že človek sa po čase X strávenom v tomto prostredí degraduje a viacero menších ziel plodí ďalšie, hyperbolizované zlo. Jednotlivec, ktorý prichádza so zvyškami ideálov a plánov ich po čase stráca, pretože ich nemôže realizovať, takže prítomnosť aj budúcnosť si nechá dobrovoľne ubíť na úroveň, v ktorej žije väčšina. Slovom írskeho spisovateľa C.S. Lewisa: “Keď sa duše stanú zlými, určite túto skutočnosť využijú k tomu, aby si navzájom škodili a táto skutočnosť je zo štyroch pätín vysvetlením ľudského utrpenia.”⁶ Hovorí teda o

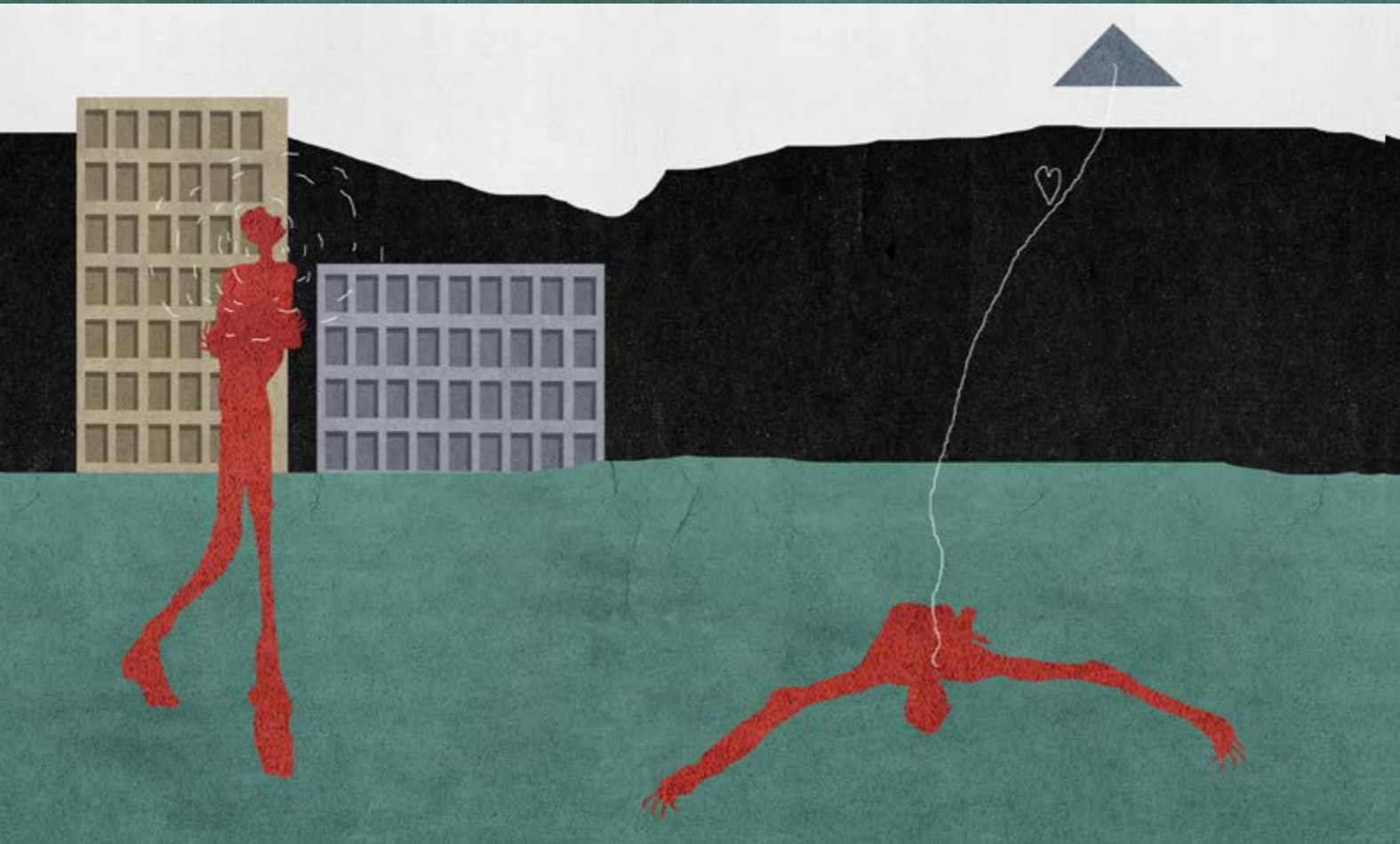
^e arabské príslovie

obr. 3-4

^f Dokumentárny film, SR 2014

^g Nový zákon Mt, 5, 27-30

obr. 5-6

tom, že spoločnosť žijúca vo väzení neznesie akékoľvek svetlo prichádzajúce zvonku, rýchlo ho absorbuje a tým ho zničí, až sa nový jedinec prispôbi väčšine. Platí tu prirodzený zákon o pravde väčšiny.

Lekár Silvester Krčméry vo svojej knihe Pravdou proti moci⁷ kde opisuje svoj život vo väzení ako politického väzňa v 50. rokoch 20. storočia, porovnáva odlišné charaktery politických väzňov a kriminálnikov. Na začiatku 50. rokov, v období čistiek, vykonštruovaných procesov proti cirkvám boli naše väznice plné trestancov väznených za vierovyznanie alebo politické presvedčenie. Ich všeobecná morálne však bola položená vysoko, boli to väčšinou intelektuáli, cirkevní predstavení, vysokoškolsky vzdelaní ľudia. Napriek tomu, že v tomto období boli na väzňoch vykonávané tie najhoršie formy mučenia, zastrasovania, fyzickej tyranie, Krčméry spomína na toto obdobie ako veľmi plodnú tichú spoluprácu a spolupatričnosť medzi väzňami. Postupne, ako sa režim uvoľňoval, prichádzalo do väzníc čoraz viac väzňov-kriminálnikov, ktorí boli pripravení robiť všetko pre minimálne zlepšenie podmienok alebo trochu peňazí. Kým sa na začiatku väzni navzájom povzbudzovali a ich morálka sa neznižovala, jej úroveň často rástla, s pribúdajúcim časom začala klesať úmerne s počtom prichádzajúcich kriminálnikov a to napriek stálej prítomnosti politických. Títo väzni ich totiž už počtom nedokázali nepriamo ovplyvňovať, preto sa ručička váh prekláňala.

Človeka formuje prostredie, v akom sa nachádza väčšinou viac, ako akékoľvek vnútorné presvedčenie. Nemá preto zmysel snažiť sa väzňov formovať v prostredí, ktoré je samotné deformované. Funguje ako pohlcovač všetkého svetla, ktoré si eventuálne väzeň nesie.

Formácia

Človek je nasávajúca špongia. *Čo sa naučím v malom okruhu dvoch alebo troch milencov alebo priateľov, neprestajne zamestnaných iba sebou? Naučím sa milovať ľudstvo. Vo veľkých spoločnostiach sa naučím ľudí len nenávidieť.*^h

^h Rousseau, Jean Jacques (1982): Júlia alebo nova Heloisa, Bratislava, Tatran

Opačný proces deformácie môže fungovať ako dobrý nápravný prostriedok. V spoločnosti ľudí s morálkou, ktorá je všeobecne prijímaná, sa deformovaný jedinec časom dostáva na priemernú úroveň skupiny, ak je táto morálka jediné, čo teraz pozná. Tento proces prebieha bez toho, aby si jedinec uvedomoval, že situácia od neho niečo vyžaduje- jedinec len kopíruje správanie, ktoré je prirodzené pre jeho okolie. Jedinou podmienkou, aby táto schéma fungovala, je prítomnosť naozaj iba jedného „skazeného“ subjektu. Ak nastane situácia, že sa v skupine nájdú takéto subjekty minimálne dva, už nezáleží na počte alebo sile zvyšku skupiny, pretože sa navzájom ovplyvňujú vo svojej pohodlnosti neprispôbiť sa väčšine. Navyše, spojenie dvoch a viacerých škodlivých jedincov môže spôsobiť deformáciu aj ostatných členov skupiny. Filozof Michel Foucault hovorí, že “V rozličných druhoch priestoroch sa očakáva, že človek bude znova a znova začínať od nuly.”⁸ To znamená, že ak subjekt stráca kontakt s minulosťou, bude sa jeho prítomnosť a budúcnosť odvíjať v závislosti na spoločnosti, ktorá mu práve túto realitu vytvára. Znova a znova sa bude formovať a prenášať si len svoje základné povahové črty, správanie prispôsobuje väčšine.

Francúzsky filozof Gilles Deleuze hovorí o procesoch formovania a tvarovania človeka ako o najurčujúcejšej črte jeho spôsobu života. Nezaujíma ho bytie, ale stávanie. Podľa jeho názoru treba hľadať nie pravdu vo večnom bytí, ale zmysel v metamorfóze bytie, v procesoch, v stávaní.⁹ Jedinec je tvarovateľný v každom životnom momente, jeho ja nie je výsledkom genetiky, ani výlučne výchovou, v priebehu života sa neustále mení v závislosti od okolností a spoločnosti, v ktorej sa nachádza.

Ak by boli trestanci umiestňovaní do takých spoločností, kde jediný vzor správania je vysoko na ich vlastným morálnym presvedčením, nebudú sa mu prispôsobovať násilne, ale podvedome, pretože je to jediný vzor aký v tom čase poznajú. Problém však nastáva, keď si uvedomíme, že vo väzeniach, ako ich poznáme dnes, takýto prípad nastať nemôže, nakoľko väznených vo všeobecnosti vnímame ako výlučne morálne skazených ľudí. Preto musíme hľadať na proces nápravy také prostredia, ktoré považujeme za správne, príkladné, alebo aspoň priemerné.

Hľadanie podstaty

Najmä v posledných častiach svojej knihy Dozerať a trestať nezabúda Foucault upozorňovať na javy, postoje a aktivity svedčiace o tom, že ani najdôslednejšia disciplína sa nezmocňuje celej masy individuí, že ani najdôslednejšie rozčlenenie spoločenského priestoru a jeho sprístupnenie pohľadu nezachytí všetky miesta a že ani komplexné pôsobenie, pri ktorom sa strohá disciplína spája s morálnymi ponaučeniami a vedeckými poznatkami, nepotlačí revolty proti vnucovanému poriadku.¹⁰ Násilné represálie väzňov nevedú k zlepšeniu ani k zmenám ich života po kriminále. Vnucovanie poriadku vedie hlavne k odporu voči nemu. Každý trestaný jedinec je vo svojej podstate úplne odlišný od iných, ktorým bol za úplne iný trestný čin vymeraný taký istý počet rokov v izolovanosti. Je zaujímavé, že za rôzne zločiny sa dostávajú identické tresty s jediným rozdielom- ich dĺžkou. Aká je teda šanca, že zo sto rôznych väzňov s rovnakým trestom sa nájde aspoň zopár, ktorým tento trest vystihol podstatu ich chovania a je zároveň dobrou terapiou vedúcou k náprave?

V životopise budhistického učiteľa Milarepu čítame, že *meditačné pokyny dávané Budhom jeho žiakom boli tiež prispôbené ich temperamentu a schopnostiam*.^h Nie každý z jeho žiakov bol rovnako rýchly alebo hlbavý, napriek tomu, že každý bol žiakom toho istého učiteľa. Väzni, ktorí sú každý žiakom úplne iného života, teda nemôžu účinne prijímať ten istý trest.

Je prirodzené, že v rôznych životných situáciách je hľadané individuálne riešenie. Citlivo to vystihuje Juhani Pallasmaa v knihe Oči kuže: „Neuveriteľné zrýchlenie behom posledného storočia zrútilo čas na plochú obrazovku prítomnosti, na ktorú je premietaná simultánnosť sveta. Ako čas stratil svoje trvanie a svoju ozvenu v pôvodnej minulosti, človek stráca svoj zmysel pre bytie ako historické bytie a je ohrozovaný „strachom z času“. Architektúra nás oslobodzuje od objatia prítomnosti a umožňuje nám zakúšať pomalý a hojivý tok času. Umožňuje nám vidieť a chápať beh histórie a podieľať sa na časových cykloch, ktoré prekonávajú individuálny život.”¹¹ Dnes sa nám nechce hľadať tieto individuálne riešenia, pretože sú príliš komplikované, alebo zaberajú príliš veľa času. Veľmi ľahko sa zbavujeme zodpovednosti za vykonané činy tým, že im prisudzujeme nálepku, alebo jednoduché všeobecné označenie, ktoré je

^h Šesdesiat piesní Milarepy skrátený životopis od Bhikšu Khantipālo

zakotvené v normalizovaných postupoch. Neradi vyhlasujeme precedensy, no každý prípad trestu je precedens, ktorý sa musí odlišovať vo výkone trestu. Bolo by omnoho efektívnejšie nájsť tento spôsob raz, ako neustále v priebehu života recidivistu priradzovať k určitému trestu stále ten istý rozsudok. Väzeň sa po uplynutí trestu nestáva zdravým jedincom pripraveným vstúpiť do spoločnosti, ale jedincom, ktorý je pripravený rezignovane prijať znova ten istý trest rovnako ako predtým i potom. Hľadanie individuálnych trestov, ktoré zasahujú do jedinečnosti charakteru väzňa je teda efektívnejším riešením, pretože sa dá predpokladať, že sa uskutoční iba jedenkrát. Ak človek v sebe nedokáže nájsť to, načo je stvorený (čo je vlastne zmysel jeho bytia), je dobré, ak by toto odhalila ďalšia strana, usposobená ciltivosťou a vnímavosťou na hľadanie podstaty.

Návraty

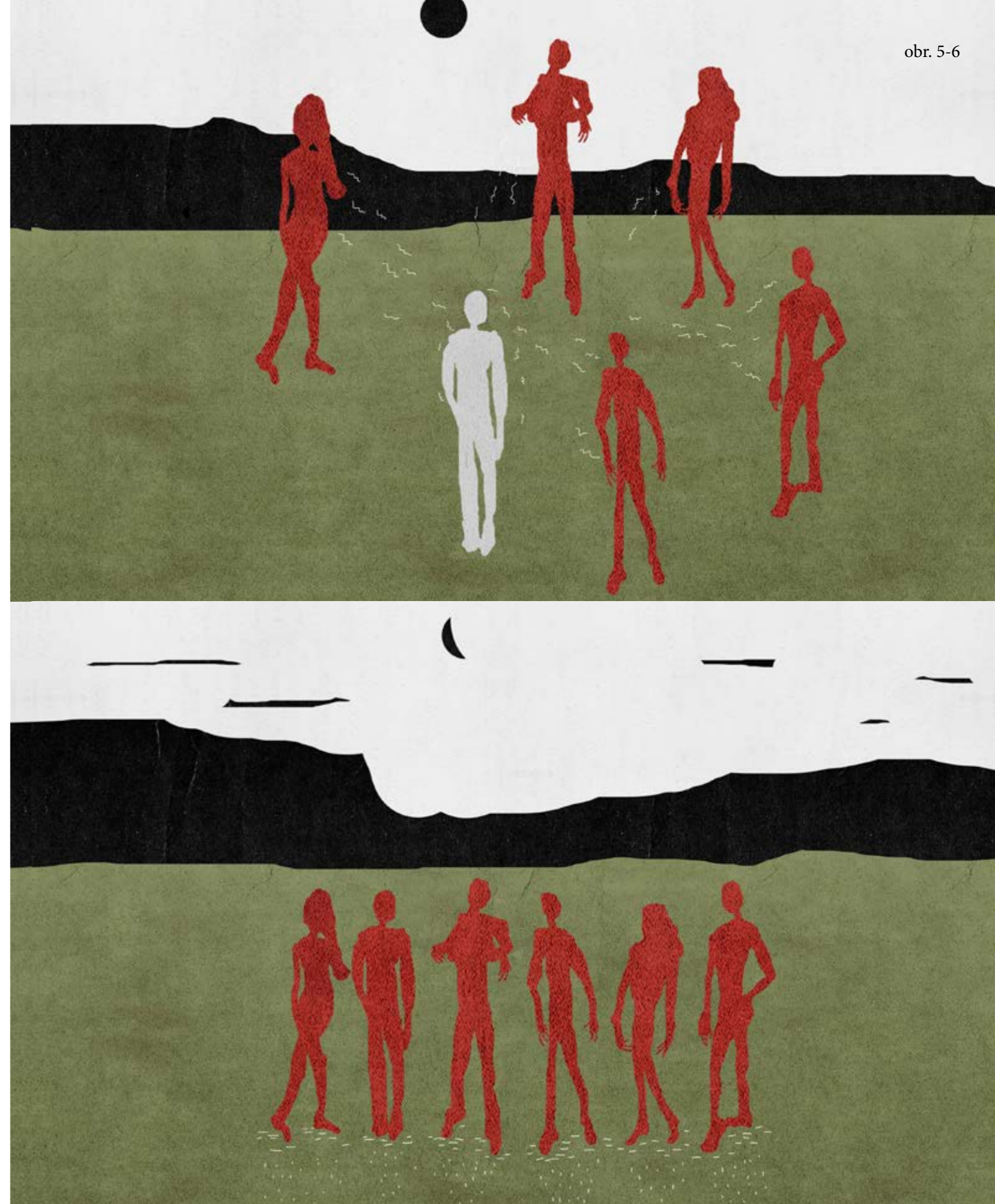
Niekoľko príbehov známych recidivistov nám stačí na to, aby sme si uvedomili, čo znamená recidíva v praxi. Z týchto prípadov cítiť, že deformovaní nechcú meniť spôsob života, vyhovuje im neustále zacyklenené kolo sloboda-zločin-výkon trestu. Odlišujú sa len v tom, nakoľko im ide o čas strávený vo väznici a nakoľko im vyhovuje životný štýl kriminálnika na slobode. Štatistiky uvádzajú, že na Slovensku sa až osemdesiat percent kriminálnikov po jednom výkone trestu vráti znova.¹ Príčina je buď cielený motív, alebo porucha spôsobená neschopnosťou zaradiť sa do spoločnosti.

Hária Lavičková(46) je známa kriminálnička a recidivistka z Českých Budejovic. Viac než polovicu svojho života strávila vo väznici, kde už po prvých trestoch stratila schopnosť žiť v civile. Celkovo bola odsúdená na výkon trestu až 35-krát. Viackrát bola oslobodená prezidentskou amnestiou. Jej vyjadrenie po amnestii prezidenta Klusa: *Žijem si pohodlne na katrem vo Svetlej nad Sázavou a zrazu báb- že pôjdem domov. Klaus mi sprostou ukradol jedenást metrov (tj. mesiacov), čo som tam mala byť. To mu nikdy neodpustím, zničil mi život. Ďalej tvrdí: Päť rokov kriminálu môžeš nenávidieť- päť rokov som ho nenávidela. Ďalších päť rokov som mu vzdorovala, ale teraz po tých trinástich rokoch-já ho strašne milujem.*¹

obr. 7-8

¹ Dokumentárny film, SR 2014

¹ reportáž 2013, Blanka Poullová, 168 hodín

René Plášil (46) je chronický recidivista z Českej o ktorom česká režisérka Helena Třešiková natočila časozberný dokument René počas dvadsiatich rokov, kde sa stále znova a znova René dostáva do výkonu tresu a na slobodu. Sám tvrdí, že *v base nie sú problémy*^j takže závisí od jeho životnej situácie, či sa tam cielene snaží dostať, alebo je to výsledok jeho zacykleného životného štýlu. Od detstva sa pohyboval vo vlámačských partiách, kradol alebo spreneveroval peniaze, netají sa tým, že si nechce zarábať peniaze prácou.

^j Dokumentárny film, ČR 2008

Problém opakovanej kriminality je treba riešiť už v jej zárodkoch. Podmienky vo väzeniach nikdy nebudú také zlé, aby mali trestanci motiváciu sa im vyhnúť, ale už počas prvého výkonu trestu treba dosiahnuť, aby sa jednotlivec dokázal zaradiť do spoločnosti bez zvýšeného rizika návratu. *Ak je zrejmé, že ciele nemôžu byť dosiahnuté, nezameriavajte sa na ciele ale na jednotlivé kroky, ktoré vás k nim majú doviest!*^k Proces by mal liečiť, nie jeho príčina. Výsledok a úspešnosť takto liečeného človeka sa preverí až praxou. Ak je život recidivistu uzavretým kruhom, väznica by ho mala odtiaľ odkloniť.

^k Confucius

Putovanie

Život nie je statický, pozorovateľ aj pozorovaný sa neustále premiestňujú. Podmieňujú sa všeobecnému chodu udalostí, náhodných okolností, prispôsobujú sa spoločnosti, dobe, hodnotám. Vytrhnutie subjektu z tohto všeputujúceho kolobehu do zastaveného momentu je užitočným nahliadnutím do samého seba, avšak len na určitý kratší časový úsek. Zastavenie v putovaní je dôležité, nesmie však presiahnuť hranicu odpútania sa od idúcej reality- po uplynutí tohto času je ťažké sa do nej znova začleniť.

Gréckorímsky človek sa rozhodol izolovať od polí, od prírody, od geobotanického vesmíru. Ako je to možné? Ako sa človek môže stiahnuť z polí? Kam príde, keď je zem len obrovským nekonečným poľom? Je to celkom jednoduché. Vyznačí si kus poľa stenami, ktoré vytvoria ohraničený, konečný priestor, chránený pred amorfným, bezhraničným priestorom.¹² Pred gréckorímskym človekom boli púštné putujúce národy najrýchlejšie rozvíjajúcimi sa kinetickými centrami vzdelanosti. Tu vznikali

najvýznamnejšie vynálezy svojej doby, ktoré preberali neskoršie staroveké civilizácie. K pohybu boli nútení a viedol ich ku neustálemu prispôsobovaniu sa novým podmienkam, pastviskám, útočiskám. Pohyb ženie dopredu a tieto národy mali výsadu, že si život a jeho múdrosť neplánovali, viezla sa spolu s nimi, rozvíjala sa, rástla im pod nohami. Civilizácia, ktorej súčasťou sme my, si tento pohyb sama kumuluje. Prúdenie je dôležité, ak by sa zastavilo, upadneme. Ak sa nevzdelávame- nestojíme, posúvame sa späť.

Putovanie jednotlivca je tiež kinetické- ak sa zastaví, ťažko sa znovu uvádza do pohybu. Ak zastavíme odsúdeného človeka, vytrhneme ho zo životnej reality a posadíme ho na dlhý čas do statického prostredia vyznačeného stenami, pri znovunavrátaní do života bez stien sa nebude schopný znova začleniť. Je dobré, aby vo výkone trestu boli vytvorené také podmienky, pri ktorých bude čas plynúť, aj keď sa musel zastaviť pri odtrhnutí zo života. Kinetická väznica preberajúca reálny život za svoj vlastný.

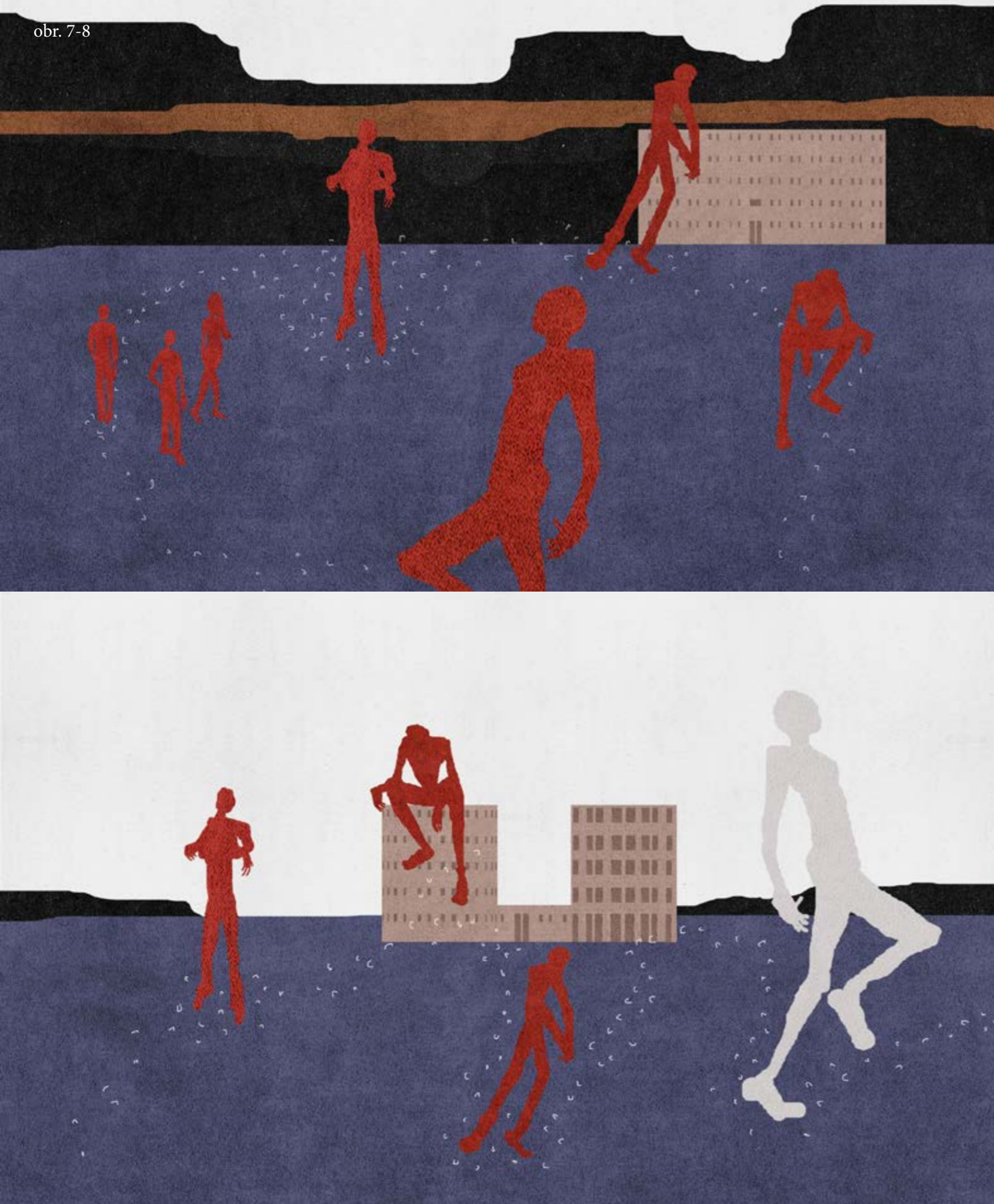
Poslušnosť a ticho

Dobrovoľné zrieknutie práva na vlastné dožadovanie sa subjektívnej pravdy je základnou podmienkou a pravidlom kresťanských kláštorov. Za hlavné cnosti sú považované tieto tri: chudoba, čistota a poslušnosť, pričom najväčší dôraz je kladený na poslušnosť. Tá má byť absolútna, úplne a rýchlo vykonaná za každých okolností. "Poslušnosť vôle, keď vôľa nakloní rozum podrobiť sa rozhodnutiu predstaveného. Sv. Ignác podáva okrem toho tri uľahčujúce prostriedky. V predstavenom, nech by bol akýkoľvek, vždy hľadať Boha. Každý rozkaz alebo názor predstaveného ospravedlňovať vo svojom vnútri. Každý rozkaz prijímať ako Boží bez zbytočného pretriasania alebo zamýšľania sa nad ním. Ako hlavný prostriedok na dosiahnutie poslušnosti je pokora."¹³ Ak toto zrieknutie sa nie je dobrovoľné, nemôže sa skrze neho uskutočňovať spása človeka. K tak radikálnym krokom nemožno pristupovať s nechutou, pretože sa minú účinku. Napriek tomu je pozoruhodné, aké množstvo ľudí je ochotných túto obeť priniesť. Izolácia v kláštoroch, chudoba, samota (prítomnosť Boha) je naplňujúca a schopná zmeny. Ak tento prvok izolácie celkom vynecháme zo života, človek vyschýna, pretože

obr. 9

obr. 10

podriaďovanie sa autoritám je mu v rôznych formách prirodzené.

Juhani Pallasmaa v kapitole o tichu, čase a samote: „Najpodstatnejšou sluchovou skúsenosťou vytvorenou architektúrou je pokoj. Architektúra predstavuje drámu konštrukcie stíšenej do hmoty, priestoru a svetla. Architektúra je v neposlednom rade umením skamenelého ticha. Keď utícha zmätok práci na stavbe a krik robotníkov doznieva, stáva sa budova múzeom čakania, trpezlivého ticha. V egyptských chrámoch sa stretávame s tichom, ktoré obklopovalo faraónov, v tichu gotickej katedrály sa môžeme rozpomínať na posledný utíchajúci tón gregoriánskeho chorálu a ozvena rímskych krokov práve vyvanula zo stien Pantheonu. Staré domy nás privádzajú k pomalému času a tichu minulosti. Ticho architektúry je ústretové, spomínajúce mlčanie. Silná architektonická skúsenosť stišuje všetok vonkajší hluk, zameriava našu pozornosť na skutočnú existenciu a ako každé umenie nás činí bdelymi voči našej základnej osamelosti.”¹⁴ Svoje vlastné ja a zmysel bytia nachádzame v samote a stíšení. Takmer nikdy neprichádza v hluku každodenných povinností alebo nudy. Účelové ticho vychováva, formuje, posúva. Je dobré mať pevne určené situácie, kedy sa v tichu nachádzať musíme.

Právo na trest

Chápanie trestu a výkonu stresu sa v Európe líši od chápania na Americkom kontinente. V Amerike je väzenie chápané ako zaslúžený trest, potrestanie činov, splácanie dlhov spoločnosti. Medzi davom veľmi aktívnych ľudí, čo sa starali o svoje záležitosti a nezaujímali sa *veľmi o záležitosti iných, som v pohodlí, aké je v rušných mestách bežné, mohol žiť takisto osamotený a utiahnutý, ako v najodľahlejších púšťach.*¹ Trest je tu naplnením našej túžby po odplate za spáchané činy, nemá prioritne za úlohu vzdelávať ani formovať, má byť hlavne upozornením pre civilistov- potencionálnych kriminálnikov a zároveň si vďaka nemu môže spoločnosť budovať svoju vieru v štátnu spravodlivosť. “Nie sme len nedokonalé stvorenia, ktoré potrebujú byť napravené; povedané slovami Newmana, sme vzbúrenci, ktorí potrebujú zložiť zbrane.”¹⁵

V Európe sa toto chápanie trestu snaží transformovať na výchovný ústav, ktorý sa však

¹ Descartes, 1988, Oeuvres philosophiques, I-II, Edition de F. Alquié, Paris, Bordas

^m Barstoy prison Norway

buď minie účelu, alebo prestáva byť trestom- jasný príklad sú *škandinávске väznice*, kde sa život väzňov podobá príjemnej dovolenke. ^m Európa chce sledovať liberálne tendencie aj v práve a treste, avšak architektúrou a usporiadaním väzníc sa účel ani cieľ neplní: “Architektúra sa sústreďí viac na čítanie a používanie diagramov, než na ich pracné utváranie. Kondenzáciu poznania možno v architektúre z diagramu extrahovať bez ohľadu na význam, ktorý bol diagramu pôvodne pripísaný. Špecifickú informáciu obsiahnutú v diagrame odsúvame, odkladáme - nie je tým, čo architektúra sleduje a čím sa napokon stane. Diagram architektúre prináša nevyslovenú esenciu, odpojenú od ideálu aj ideológie, je teda okrem iného aj náhodný, intuitívny, subjektívny, neviažúci sa k lineárnej logike, môže byť telesný, štrukturálny, priestorový, alebo technický.” ¹⁶ Pod rúškom falošného liberalizmu sa civilisti stávajú obeťami, ktoré sa musia prizerať zvrátenej spravodlivosti sociálnych štátov- ak je im dovolené nazrieť.

Väzni tu majú práva, ale žiadne povinnosti- upadajú do pohodlného pozadia, protirečia prirodzenej spravodlivosti, stávajú sa neviditeľnými pre spoločnosť, aby tá nemusela privierať oči. „Prítom ten, kto je zviditeľnený, začína mocenské donucovacie prostriedky uplatňovať na seba samého. Sám sa začína kontrolovať, sám sa napráva, vykročil na cestu normalizácie.” ¹⁷

Nuda

Keď sa režisér *Miro Remo* ⁿ chystal natočiť dokument o väzňoch v Ilavskej väznici, jeho pôvodný zámer bolo dokumentovať homosexualitu. Počas natáčania však veľmi rýchlo zistil, že takmer nič také tu neexistuje, nezistil prítomnosť gangov. Scénar prepísal. Jediné, čo tu bolo naozaj prítomné, bola jednoduchá všadeprítomná nuda. Ničnerobenie a spohodlnenie väzňov je najčastejšia príčina ich deformácie. Nasleduje neschopnosť vnímať realitu ako život v snahe prežiť. Slovom recidivistu Plášila je to jednoduché: v base nie sú problémy. Väzni, ktorých Plášil dokumentuje, sú v svojej podstate inteligentní ľudia, ktorí postupne strácajú schopnosť myslieť. Väčšina z nich sa po čase bezbreho snaží vyplňať si svoje telesné chůtky, prežívať zo dňa na deň- po opakovaných prepusteniach na slobodu teda nevidia zmysel v inom, ako pokračovať vo využívaní

toho, čo teraz (s rozšírenými možnosťami) smú. Takto sa znova vracajú do trestu, kde sú konečne zas pokojní, pretože život držia pevne v rukách- vedia, čo bude zajtra na raňajky.

Človek je krehká bytosť, tvarovaná každým drobným záchvevom vonkajších podnetov. Ak je ponechaný nude, zbytočne utekajúcemu času, upadá, hynie, znehybňuje sa jeho plynutie a s postupujúcim časom sa jeho stav samovoľne horší, hoci naňho nepôsobí okrem nudy nič iné. Plniť si svoje základné životné funkcie je pre život nedostačujúce, vznikajú tak ľudské vraky, neschopné reintegrovať sa.

Slovami Hernyho Moora sa ľudská bytosť ľahko porovná s umeleckým dielom a sochárom- tým, ktorý drží v rukách jeho osud, zatiaľ čo v prípade väzňa je to súd. „Umelec musí ustavične zápasíť o myšlienku, musí vedieť používať formu v jej priestorovej plnosti. Musí sa dopracovať pevného tvaru, ktorý je najprv vo vnútri jeho hlavy- myslí na to, aká bude veľkosť sochy, či drží hmota pohromade v pohyboch jeho ruky. Zviditeľňuje zložitú formu, odvodenú zo všetkého okolo seba. Keď pozoruje jednu stranu plastiky vie, ako vyzerá tá na druhej strane. Identifikuje samu seba so stredom gravitácie, hmoty, váhy. Uvedomuje si rozsah a priestor i to, že tvar splynie so vzduchom.“¹⁸

obr. 13-14

ⁿ Dokumentárny film, SR 2014

Čo znamená poslušnosť

Michel Foucault v úvahách o vnútornej slobode menuje tri druhy autokontroly; mlčanie – v zmysle mlčania okolia chorého, ktorý je tým ponechaný v prázdnote svojej nepoznanej pravdy, ak nechce prepadnúť do samoty, nazerá nakoniec na svoje vedomie ako na nerozumné; poznanie v zrkadle- techniky, ktoré vedú k pozorovaniu samého seba ako šialenca, nerozumného; neustály súd – dve predošlé sú výzvou, aby človek sám seba neustále súdil, zároveň je obklopený akýmsi nikdy neodpočívajúcim tribunálom, ktorý neustále dohliada a každý prehrešok okamžite súdi.¹⁹

^o James Faubion

Sloboda potrebuje disciplínu^o. Zdá sa, že vo všetkých úvahách o slobode figuruje ako hlavná téma disciplína, podriadenosť vyššiemu princípu. Človek je slobodný vtedy, keď sa dokáže slobodne rozhodnúť medzi dobrom a zlom, medzi možnosťou jedna a dva. Ak sa dobrovoľne nechá uzavrieť do obmedzujúcich podmienok, je si plne vedomý toho, ako možno nakladať s vlastnou slobodou, preto tak slobodu dokazuje. Závislý fajčiar si nedokáže dobrovoľne vybrať medzi cigaretou a abstinovaním. Je závislý, preto je jeho sloboda obmedzená iba na prvú voľbu. Naopak nefajčiar si neustále vyberá medzi týmito dvoma možnosťami a neustále je slobodný vyberajúc si možnosť, pri ktorej je obmedzený- žije životom, v ktorom nikdy neokúsi slasť cigarety. Nechal sa dobrovoľne ovplyvniť diktátom, ktorý tvrdí, že fajčenie je nezdravé. Kontrola slobody môže byť teda prirodzená- dohrávajúca sa v samotnom subjekte, alebo pochádzajúca zvonku- tá je tiež dobrovoľná, pričom subjekt rozhodne stať sa súčasťou vyššieho celku, ktorého pravidlá preberá. Nasledujúce kapitoly uvádzajú príklady takýchto zriadení a zamyslenia nad ich účinnosťou.

Familistérie

V meste Guise nechal v polovici 19. storočia Jean-Baptiste André Godin, (1817-1888) zakladateľ známej továrne na kachle, postaviť sídlisko (tzv. familistériu) pre svojich zamestnancov. Sám bol presvedčený fourierista, a tak sa pokúsil o to, na čo sám Fourier nikdy nemal financie: zrealizovať sociálny experiment a financoval tak výstavbu najznámejšej fourierovskej architektúry vôbec. Ku trom obytným budovám patrili ešte ďalšie služby: kúpele a pracovňa, družstevné obchody, rekreačná záhrada, škola i divadlo. Ešte dnes je časť budovy v súkromnom vlastníctve a ľudia tu bývajú. Michel Foucault však celý projekt glosoval slovami: „Godinova architektúra bola celkom jasne zamýšľaná pre slobodných ľudí. Bolo tu niečo, čo manifestovalo schopnosť obyčajného robotníka uplatňovať sa vo vlastnom obchode. Nikto nemohol vstúpiť, či odísť z tohto miesta nevidený- aspekt architektúry, ktorý môže byť celkom tyranský.“²⁰

Typický Mondorov deň vo familiére:

3:00 budíček, prípravy
 4:00 ranné zhromaždenie, kronika nočných udalostí
 4:00 prvé jedlo, po ktorom nasleduje industriálna prehliadka
 5:30 skupiny lovecké
 7:00 skupiny rybárov
 8:00 raňajky, čítanie novín
 9:00 skupina kultúrna pod stanom
 10:00 omša
 10:30 skupiny v bažantnici
 11:30 v knižnici
 13:00 obed
 14:30 skupina v skleníkoch
 16:00 skupina pestujúca exotické rastliny
 17:00 skupina sadenia
 18:00 olovrant pod šírim nebom
 18:30 skupina chovajúca merinské ovce
 20:00 na burze

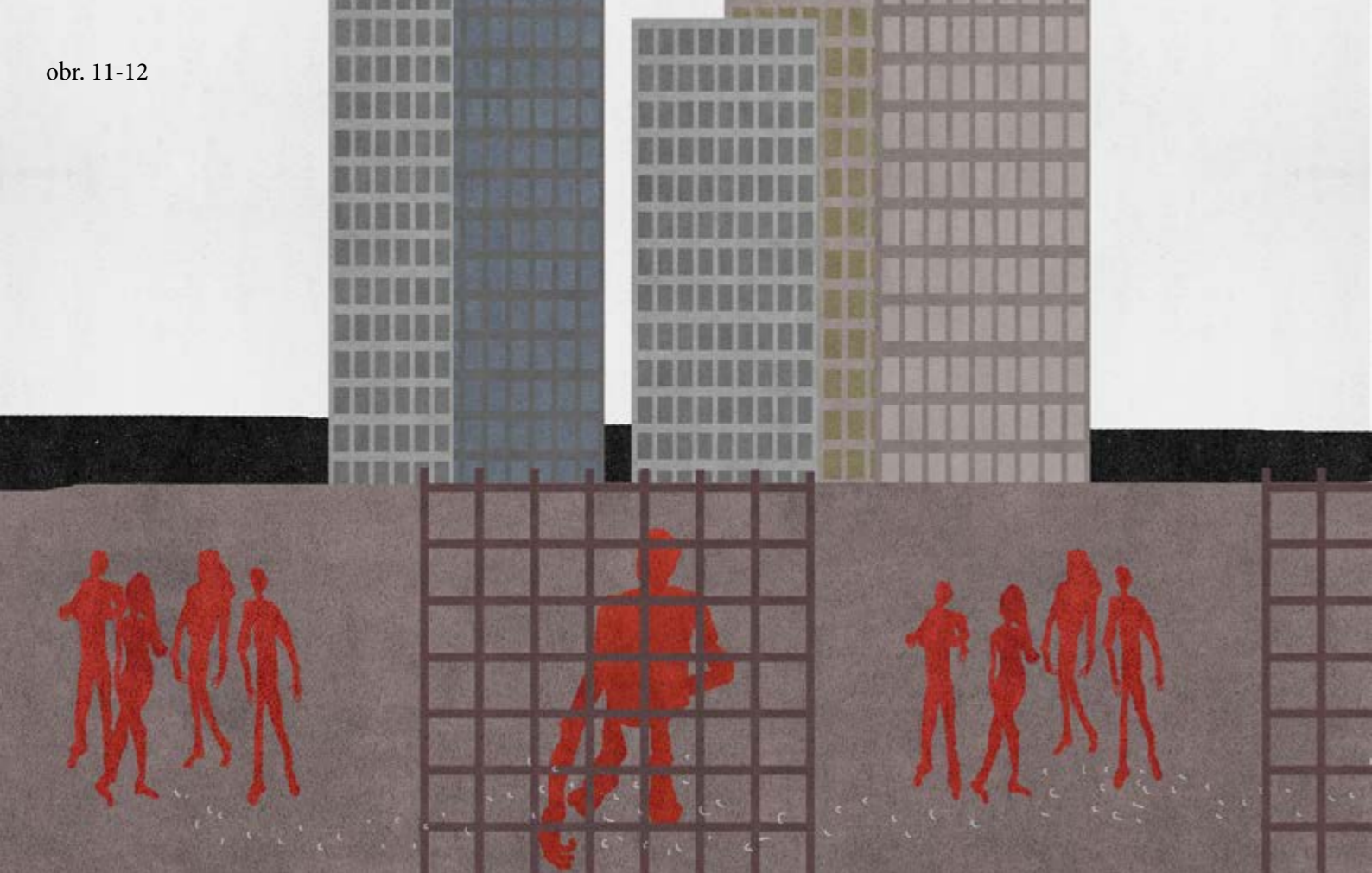
21:00 večera, piate jedlo
 21:30 kultúrne vyžitie; koncert, bál, divadelné predstavenie, recepcia
 22:30 spánok ²¹

V takomto zariadení je jednotlivec dokonale pod kontrolou vyššej moci. Vstupuje tu dobrovoľne, preto nemá nárok na zmenu programu, alebo sa akokoľvek inak odlišovať. Je predurčený na to, aby plnosť jeho bytia tvorilo poctivé plnenie povinností, ktoré prospievajú majiteľovi zariadenia. Napriek zdanlivej tyranii je takýto život poistený, väzeň si môže byť istý, že aj na druhý deň dostane raňajky a dokonca vie, z čoho sa budú skladať. Bol by takýto človek schopný návratu alebo presunu do života mimo familistéria?

Panoptikum

Metaforou, objektom, ktorý teoreticky umožňuje naplnenie všetkej disciplinácie, je Panoptikon. Panoptikon je architektonický model využitý napríklad vo Versailleskom zverinci a neskôr v 19. storočí prepracovaný Jeremy Benthamom. Do literatúry tuto architektúru ako pojem vniesol práve Michel Foucault, nakoľko ho ako princíp považoval za ideálny model vzťahu medzi formou moci a každodenným životom jednotlivca.²²

Foucault Panoptikon opisuje takto: „na okraji je prstencová budova; v strede veža, ktorá má široké okná obrátené k vnútorným múrom prstenca; budova je rozdelená na cely a každá z nich prechádza celou hrúbkou stavby; majú dve okná, jedno obrátené dovnútra k oknám veže; druhé okno je obrátené von a umožňuje, aby celou prechádzalo svetlo. Stačí teda do hlavnej veže umiestniť dozorcú a do každej cely zavrieť blázna, chorého, odsúdeného, robotníka alebo školáka. Protisvetlo umožňuje pozorovať z veže malé siluety ľudí, uzavretých v celách budovy. Každá klietka je malým divadlom, kde je jediný, dokonale individualizovaný a ustavične viditeľný herec. Panoptický dispozitív vytvára priestorové jednotky, ktoré umožňujú bez prestávky vidieť a okamžite spoznať. Princíp kobky je tu obrátený, alebo, lepšie povedané, z jeho troch funkcií-zavrieť, zbaviť

C čo znamená poslušnosť

svetla a skryť- je zachovaná len prvá a ďalšie dve sú potlačené. Plné svetlo a pohľad dozorcovi zachytávajú lepšie ako tma, ktorá napokon chráni. Viditeľnosť je pasca.”²³ Ako historik k tomu dodáva, že nijaké múry nezabránia únikom, že nijaký pohľad nepreniká všetkým kútmi a nijaká disciplinárna moc nie je taká diskretná, aby sme jej prítomnosť mohli pokladať za prirodzenú a úplne si ju osvojiť vo svojom vnútri.²⁴ Jeremy Bentham chcel túto budovu využiť ku stavbe tzv. workhouses, teda internačných zariadení pre anglickú mestskú chudobu, kde by mohla byť využitá jej pracovná sila. Tí, ktorí by sa do týchto „útulkov“ dostali už ako malé deti, by mali podľa Benthama pracovať najprv ako učni a to napríklad už od svojich štyroch rokov namiesto v tej dobe obvyklých asi štrnástich. Tým by sa ušetrila doba, v ktorej (ako hovoril Bentham): „Nič sa neurobí! Nič pre priemysel! Nič pre rozvoj, či už morálny, či intelektuálny!“²⁵

Panoptikon predstavuje nástroj ovládania, ktorý sa dostáva ďalej, než len po prirodzený vzťah väznený-dozorca. Nehmotný, pomyselný dozorca sa dostáva do myslenia väzneného úplne bez námahy a dokáže ním dokonale manipulovať- rozkazmi, ktoré absolútne videný vo svetle uposlúchne.

Civitas solis

Dominikánsky mních Thomasso Campanella bol významným humanistom a bojovníkom za sociálnu spravodlivosť. Za jeho názory bol prenasledovaný inkvizíciou a uväznený- vo väzení nakoniec napísal svoje vrcholné dielo-román O slnečnom štáte. Výrazne ním ovplyvnil utopistov neskorších storočí. V ideálnom štáte by podľa neho nemalo existovať súkromné vlastníctvo, všetok majetok by sa mal prerozdeľovať a rozdávať jednotlivcom len v množstve, ktoré nevyhnutne potrebujú na život. Všetci členovia tejto spoločnosti majú stanovený čas na prácu, odpočinok i vzdelávanie. Moc by mala byť v rukách duchovnej aristokracie a rady učencov- čím vyjadruje sympatie k vedeckému riadeniu spoločnosti. Viac ako na blaho jedntlivca hľadí na spoločnosť- párovanie osôb je založené na kvalitách daného páru, nehľadí na city. Obyvatelia slnečného štátu bez výhrad prijímajú všetko, pretože vláda je v rukách rozumu. Takýto štát má byť božím kráľovstvom na zemi, vedený kresťanskou morálkou.

Sám Campanella opisuje život v slnečnom štáte takto: domy, spálne, posteľe a všetko ostatné potrebné majú obyvatelia spoločné. Vždy za šesť mesiacov určujú náčelníci, kto má spať v ktorom kruhu, kto v prednej spálni a kto v zadnej: Každá z nich je označená písmenami nad vchodom.(...) V každom kruhu sú zvláštne kuchyne, skladská, zásobárne riadov, potravín a nápojov. (Práca je tu určená výhradne ženám a mladým ľuďom.) Na plnenie všetkých povinností v tejto oblasti sú ustanovení ako dozorcovia dôstojný stavec a stavena, ktorí udeľujú obsluhujúcim rozkazy a majú právomoc trestať alebo nechať potrestať nedbalých a neposlušných; zároveň si všimajú tých chlapcov a dievčatá, ktorí plnia jednotlivé povinnosti lepšie ako iní a vyznamenávajú ich.²⁶ V slnečnom štáte neexistujú žaláre. Málokedy je niekto odsúdený, pretože naozajstnému trestu predchádza niekoľko napomenutí a navyše sú všetci obyvatelia v štáte spokojní a snažia sa byť čo najlepšími občanmi. Na druhej strane existuje a je uplňovaný trest smrti, ktorá sa udeľuje predovšetkým za vojenské zločiny (zbabeloť, zbehnutie, atď). Trest smrti je uskutočňovaný ľuďom, ktorý vinníka verejne ukameňuje, Všetky zákony Slnečného štátu sú vyryté do medenej dosky, ktorá sa nachádza vo vnútri hlavného chrámu. Zákony sú stručné, jasné a je ich len málo. Slnečný štát je vo svojej podstate absolutistickým zriadením, kde sa sloboda jednotlivca poriaduje vôli panovníka- kňazovi Slnku. Obyvatelia nemajú dôvod na sťažnosti, pretože všetko fungovanie štátu sa deje v súlade s ich vôľou, ktorá je podriadená vôli vlády.

^P <http://www.cesky-jazyk.cz/ctenarsky-denik/tom-maso-campanella/slunecni-stat.html>

Platónova jaskyňa

Platón nám podobenstvom o jaskyni podáva úchvatný obraz toho, že žijeme v obmedzenom svete a pravdivý svet môže byť len o jednu stenu jaskyne vzdialený:

Sokrates: Predstav si ľudí v podzemnom príbýtku podobnom jaskyni, ktorá má k svetu otvorený dlhý vchod pozdĺž celej jaskyne. V tejto jaskyni žijú ľudia od detstva spútaní na nohách a na krku., takže zostávajú stále na tom istom mieste a vidia len rovno pred sebou, pretože putá im bránia otáčať hlavu. Vysoko a ďaleko vzadu za nimi horí oheň; uprostred medzi ohňom a spútanými väzňami vedie smerom nahor cesta, pozdĺž ktorej je postavená nízka múrika na spôsob zábradlia, aké majú pred sebou bábkari a nad

ktorým robia svoje kúsky. Pozdĺž tohto múriku chodia ľudia a nosia všelijaké náradie, ktoré prečnieva nad múrik, podobizne ľudí a zvierat z kameňa a dreva.

Glaukón: Predvážaš podivný obraz a podivných väzňov.

Sokrates: Podobajú sa nám. Myslíš, že by takýto väzni mohli vidieť sami za seba a za svojich druhov niečo iné, než tieň vrhané ohňom na protihľú stenu jaskyne?

Glaukón: Ako by mohli vidieť, keď sú celý život nútení držať hlavu nehybne?

Sokrates: Títo väzni by nemohli pokladať za pravdivé nič iného než tieň oných umelých vecí.

Glaukón: Nevyhnutne.

Sokrates: Keby jeden z nich bol zbavený pút a prinútený náhle vstať, otočiť šju, ísť a pozrieť sa hore do svetla, mohlo by to urobiť len s bolesťou a pre oslepujúci lesk by nebol schopný dívať sa na predmety, ktorých tieň predtým videl; čo by podľa teba povedal, keby mu niekto tvrdil, že teda videl prelud? Nemyslíš, že by bol zmätený a domnieval by sa, že predmety vtedy videné sú pravdivejšie než tie, ktoré mu ukazujú teraz?

Glaukón: Omnoho pravdivejšie.

Sokrates: A keby ho niekto odtiaľ násilím viedol skrz drsný a strohý vchod a nepustil by ho, pokiaľ by ho nevytiahol na slnečné svetlo, nepocítoval by bolestne toto násilie a nevzpieral by sa, a keby prišiel na svetlo, mohli by snáď jeho oči plné slnečnej žiary vidieť niečo z toho, čo sa mu teraz uvádza ako pravdivé?

Glaukón: Nie, aspoň nie hneď.

Sokrates: Myslím, že by si na to musel zvyknúť, keby chcel vidieť veci tam hore.

Najskôr by asi najjednoduchšie poznal tieň, potom samotné predmety; ďalej by potom nebeské telesá i samotnú oblohu ľahšie pozoroval v noci, hľadiac na svetlo hviezd a mesiaca. Nakoniec by sa myslím mohol dívať na slnko samo o sebe na jeho vlastnom mieste a mohol by tiež pozorovať aké je.²⁷

Sloboda osvieteného väzňa je podmienkou, aby sa nebál zostupovať späť do jaskyne a postupne, aj za cenu vlastného života oslobodzovať ďalších väzňov, aj keď proti ich vôli. Neuspokojiť sa s vlastným šťastím, ale poskytovať ho ďalej, šíriť poznanie šťastia a pravdy.

Sv. Faustína Kowalská

Hovorí o troch sľuboch-cnostiach, ku ktorým sa zaväzuje každý rehoľník: sľub chudoby, čistoty a poslušnosti, pričom najväčšia z nich je cnosť poslušnosti- zrieknutie sa vlastných úsudkov a prijímanie príkazov predstaveného- takto sa absolútne naplňuje sloboda človeka.

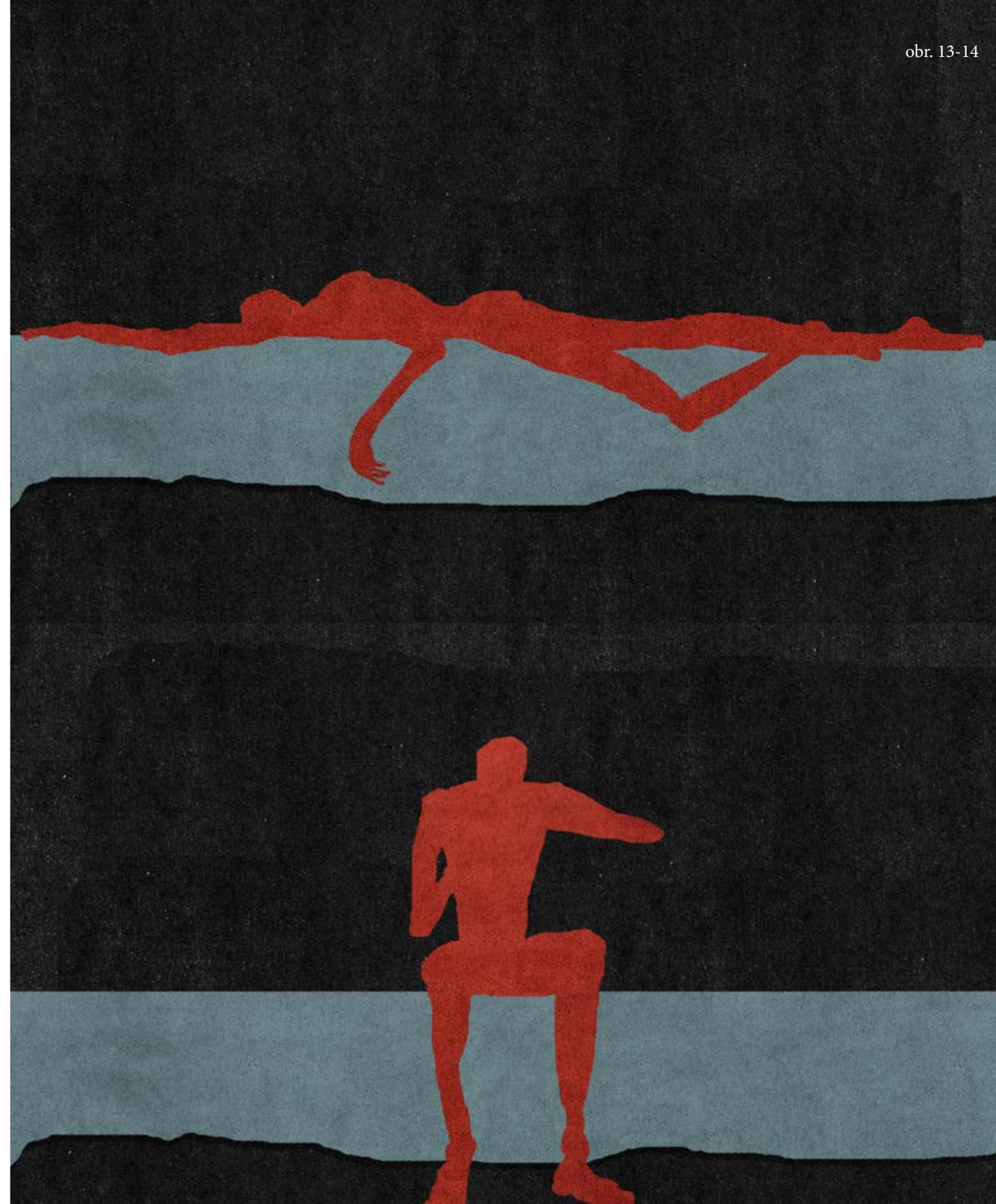
O sľube poslušnosti

Sľub poslušnosti je vyšší ako dva predchádzajúce, lebo on vlastne tvorí zápalnú obeť. Je najpotrebnejší, lebo tvorí a oživuje celé rehoľné telo. Rehoľník sľubom poslušnosti sľubuje Bohu, že zákonitým predstaveným bude vo všetkom, čo mu na základe regúl rozkáže, poslušný. Sľub poslušnosti robí rehoľníka závislým od predstaveného na základe regúl počas celého jeho života a vo všetkých jeho záležitostiach. Rehoľník sa prehrešuje ťažkým hriechom proti sľubu vždy, keď neposlúchne rozkaz daný na základe poslušnosti alebo regúl.

Cnosť poslušnosti siaha vyššie ako sľub, zahŕňa reguly, zákony a dokonca aj rady predstavených.

- Je cnosť poslušnosti nutná pre rehoľníka?
- Cnosť poslušnosti je pre rehoľníka nutná v tom zmysle, že hoci by konal dobre proti poslušnosti, jeho skutky sa budú považovať za zlé alebo bez zásluhy.
- Je možné ťažko zhrešiť proti poslušnosti?
- Hreší sa ťažko, keď sa pohŕda mocou alebo rozkazom predstaveného. Keď z neposlušnosti vznikne duchovná alebo dočasná škoda pre kongregáciu.
- Aké priestupky ohrozujú sľub?
- Predsudky a antipatie voči predstavenému, reptanie a kritizovanie, pomalosť a nedbanlivosť.²⁸

Poslušnosť v reholiach funguje obdobne ako v utopistických štátoch- vôľa nadriadeného je celkom prijímaná podriadeným, ktorý sa tak dobrovoľne rozhodol. Každé rozhodnutie nadriadeného je potrebné rešpektovať bez výhrad, čo je zároveň Božou vôľou. Sestra Faustína ďalej predstavuje toto zrieknutie sa vlastného úsudku ako jeden z jej najľobodnejších prejavov.

2
väzenie

A ticho, svetlo a samota

V praktickej časti diplomovej práce som sa zaoberala návrhom konkrétnej väznice. Lokalita bola podnietená súťažou na návrh väznice v arizonskej púšti, ktorej koncept by riešil problém recidivizmu. Môj súťažný návrh nedefinuje konkrétne predstavy o vnútornom fungovaní väznice, ale hľadá systém výkonu trestu, ktorý by- ako bolo zmienené v predchádzajúcich kapitolách- nahradil odplatu formáciou odsúdeného. Projekt sa skladá z troch rovnocenných častí ustavených v čase, ktoré na seba naväzujú a predstavujú ucelený koncept života väzňa v priebehu výkonu trestu.

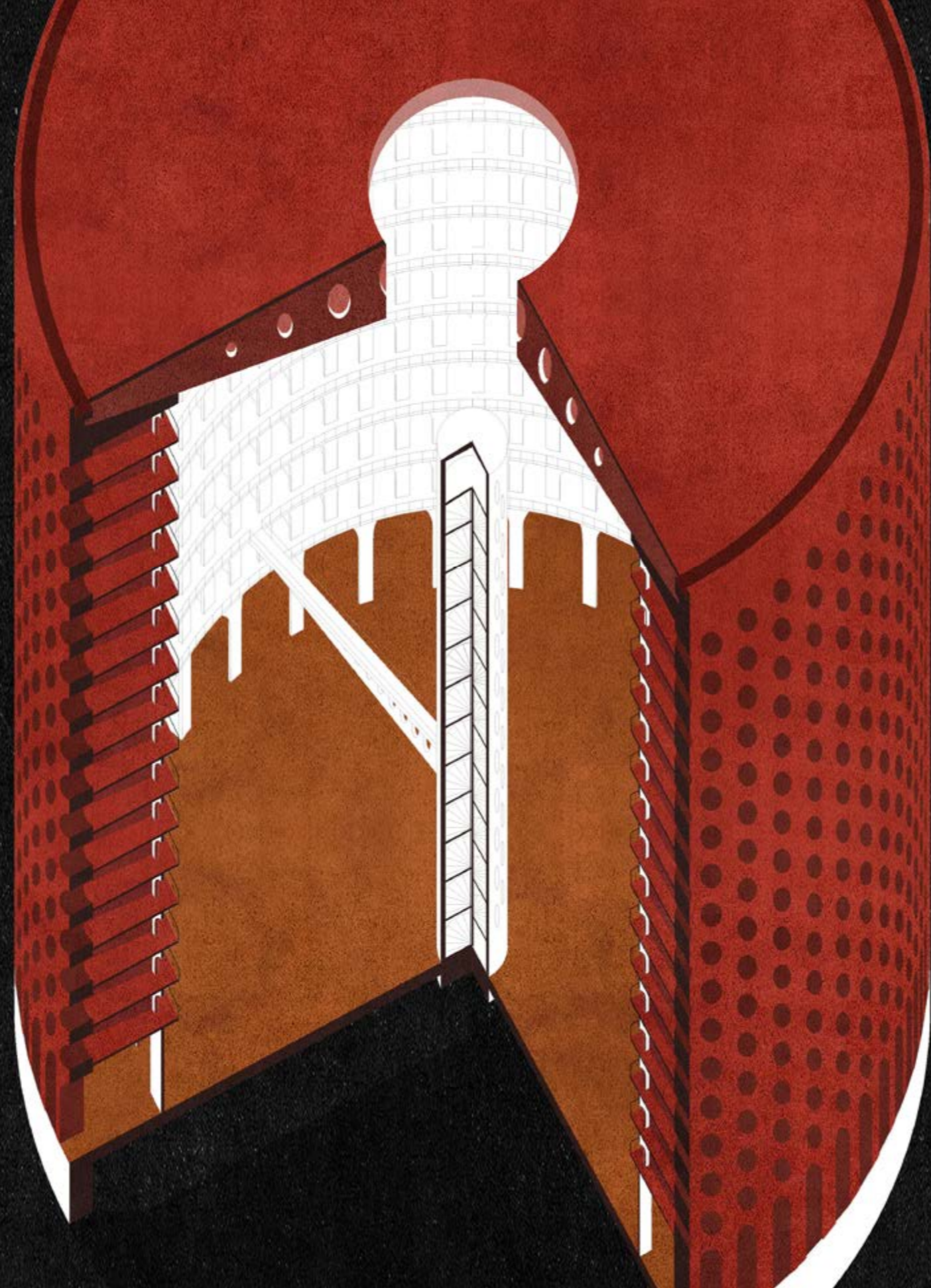
---

obr. 15

Dá sa povedať, že medzi svetlom a tichom, tichom a svetlom musí byť nejaké vštkoprenikajúce rozhranie. ... Veď už i sám dôkaz, že hmota je stvorená zo svetla, vyvoláva pocit inšpirácie.²⁹

V prvej časti väzenia sa odsúdený dostáva do objektu panoptikálneho charakteru, kde uprostred púšte strávi prvých niekoľko týždňov alebo mesiacov svojho výkonu trestu. Je tu oddelený od všetkého, čo by súviselo s jeho predchádzajúcim životom, ticho a samota pôsobia ako terapia. Väzeň je neustále sledovaný veľkým bratom- vezou v osi väznice. Svetlo do jeho cely preniká skrz veľké okno, ktoré mu umožňuje sledovať život púšte. Jedinou vertikálnou aj horizontálnou komunikáciou je veľké rameno-most obtáčajúce sa okolo veže a rozvážajúce väzňov po podlažiach. Žiaden iný pohyb nie je možný, jedine rameno ovládané dozorcami určí, ktorý z väzňov má právo na pohyb. Tento princíp celkom predurčuje jednotlivcov na podriadenie sa autorite, opustenie vlastných ideí, zostupujú až na koreň svojho ja.

Vedľa práce je druhou zložkou prístupu k šialencom v azyle pohľad-pohľad do hĺbky, dozor nad šialencami, ktorý nekľže iba po povrchu ich tiel, ale ide pod kožu. Je to pohľad, ktorý dozerá na každý detail jednania prezradzujúci odchýlku od vyžadovaného normálu.³⁰ Ticho a samota sú prvky, ktoré nemôžu byť zanedbávané- je to cesta, ktorou človek rastie, aj keď je vynútená.

B práca

“Životne dôležitou znalosťou a schopnosťou dávneho lovca, rybára a poľnohospodára rovnako ako murára a kamenára bolo napodobňovanie ustálenej remeselnej tradície, ktorá bola uložená vo svalových a hmatových zmysloch. Schopnostiam sa učilo nie prostredníctvom slov alebo teórie, ale praktickým osvojovaním sledu pohybov, zjemňovaných podávaním.

Telo vie a uchováva v pamäti. Architektonický význam je odvodený z archaických odpovedí a reakcií, ktoré sú pamäťou vyvolávané telom a zmyslami. Architektúra musí odpovedať na charakteristické rysy základného chovania, ktoré uchovávajú a spúšťajú gény. Architektúra nemôže reagovať iba na funkčné a vedomé intelektuálne a sociálne potreby dnešného obyvateľa mesta, ale musí tiež vyvolávať z pamäti pôvodného lovca a poľnohospodára, ktorí sú utajení v jeho telesnosti.”³¹

obr. 16-19

Druhá časť výkonu trestu prebieha mimo základne väznice v Arizone. Väzeň je umiestnený v ľubovoľnom mieste na zemi podľa svojich schopností a vlastností aby pracoval, a podriaďoval sa autorite miestneho predstaveného ktorý tu plní funkciu zamlčaného dozorca. Odsúdený nie je považovaný za väzňa, ale za iného pracovníka, ktorý si plní svoje každodenné povinnosti na poli, v lese, v modlitebni, v nemocnici, v škole. Na tomto mieste si vykonáva väčšiu časť svojho trestu. Miesto nesmie byť vybrané v rozpore s jeho náboženským, či politickým presvedčením, de facto si ho vyberá sám z niekoľkým ponúknutých možností. Počas výkonu má obmedzený režim, nie je slobodný, je neustále podriadený svojmu dozorcovi.

V Dejinách šialenstva Foucault ukazuje zrod zodpovednosti (a spomeňme si, že práve nájdenie zodpovednosti za seba samého je jedným z hlavných rysov utópie). A zároveň s ňou zrod autority, ktorá nie je fyzickým nátlakom/represiou, ale je funkčná v regulácii jednania internovaných šialencov. Jej zdroj pramení z rozumu, je stelesnením rozumu. A konkrétny zástupcovia tohto rozumu sú kňazi a lekári. Je to autorita, ktorá pomáha šialenstvu dospieť do veku rozumu- pristupuje k chovancom ako k deťom, ktoré je možno formovať.³²

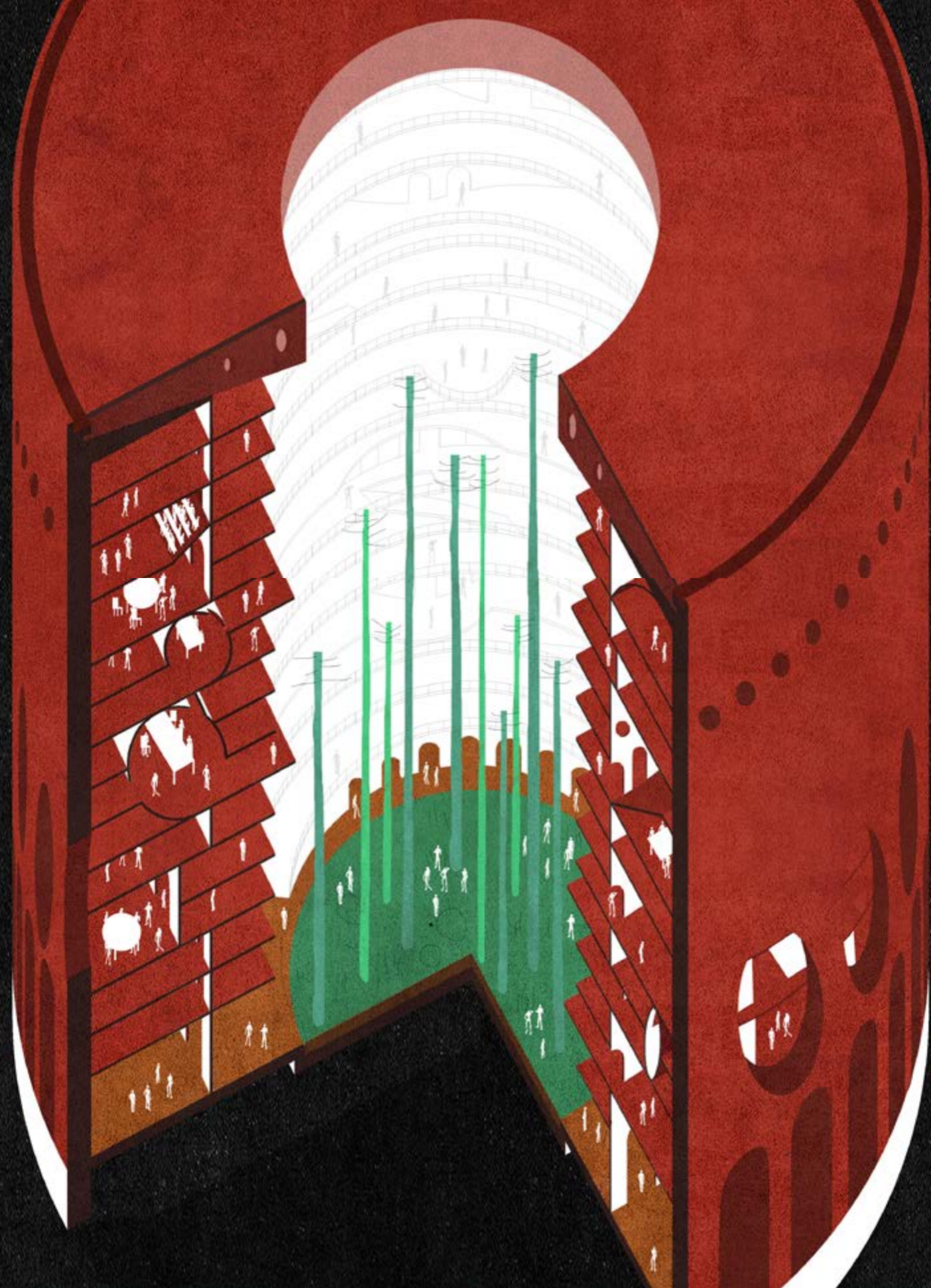

C vzdelanie a návrat

*Karl Popper kritizuje štát so systémom podpôr, ale nazdáva sa, že sloboda jedinca sa môže rozvinúť v lepšom svete, keď sa individuálna zodpovednosť pripojí k výkonnosti štátu. Aby sa štát nestal prázdnu a čisto vonkajškovou škrupinou, musí prijať všeobecnú zodpovednosť voči občanom, ktorá sa podobá zodpovednosti, aká sa vyskytuje v sociálnom trhovom hospodárstve.*⁹ Aby bol väzeň schopný odolať recidíve nestačí, aby si vykonal spravodlivo vymeraný trest. Toto obdobie ho má viesť k tomu, aby bol schopný reintegrovanie, preto sa tretia časť väzenia odohráva znova na púšti, kde je umiestnený do druhého panoptikálneho objektu. Tu sa odohráva najdôležitejší proces- zastavenie recidívneho kruhu- po pobyte, kde sa väzeň vyrthol z arizonskej reality, sa musí znova naučiť prežiť na slobode. Preto objekt funguje ako výučbová integračná bunka- pozostáva z dielní, učební, kreatívnych a výučbových priestorov, ktoré sú voľne priechodné a tvoria opozitum ku predchádzajúcemu panoptiku- namiesto vodiaceho ramena je tu prítomná obrovská viacúčelová rampa ako horizontálna i vertikálna komunikácia, ktorá tvorí ulicu mesta. “A na margo mojej rampy, nech je rampa pobytovým stredom.”³³ Ako ďalej píše Kahn vo svojom Tichu a svetle, mestá bez stredu sú stratené- tie, ktoré vznikli (napríklad Los Angeles) ako kubické, naväzujúce štruktúry, nemajú dušu, jadro. Preto jadro panoptikonu tvorí rampa, ktorá vymedzuje priestor vnútornej slobody- parku, zelene-oázu na púšti. Všetci tu chcú tráviť čas, je príťažlivá. “Priestory a budovy vo vnútri brán musia stelesňovať a naplňovať potreby spoločnosti. Jedine zjednotenie všetkých stredísk- kultúrnych, akademických, obchodných, športových, zdravotných a občianskych- do jediného fóra umožní znovuzrodenie mesta.”³⁴ Zjednocujúce fórum rampy je teda prvkom spájajúcim všetky priestory a všetkých obyvateľov panoptika. Z pozorovaného sa stáva pozorovateľ. “Akoby táto geometria svojimi pravidelnými tvarmi pripravovala ľudí na prijatie nemenného poriadku, ktorý vo svojich aplikáciách môže byť poriadkom sviatočných obradov, modlitieb, každodenných pracovných povinností, trhov i vojenských cvičení.”³⁵ Vzťah medzi obyvateľmi prvého a druhého panoptika je prísne riadený. Objekty sú spojené jedinou chodbou, prostredníctvom ktorej sa v sprievode staršieho vždy v určitú hodinu prevedie jeden nový väzeň medzi starších do panoptika vzdelávajúcich sa. Musí to byť len jeden deformovaný medzi formovanými, aby sa očistoval on a nie deformovali oni. Po tejto krátkej skúsenosti, ktorá pre neho predstavuje nahliadnutie do svojej vlastnej budúcnosti je vrátený do svojej cely, kde ďalej čaká na ďalší stupeň vývoja trestu.

obr. 20

⁹ J.M. Rydlo: Nepochitický filozof Karl Popper

Záver

Uchopenie témy slobody, práva a trestu si vyžaduje veľkú dávku ľudskosti a individuálneho nahliadnutia do problematiky väzňa ako takého, do jeho vnútorného stavu. Jedine priame pôsobenie na jeho vnútorne ja dokáže recidivistu vykloniť zo zacykleného kola kriminálneho činu a kriminálu. Čas, ktorý strávi v inštitúcii napomáhajúcej k jeho reintegrácii musí byť zároveň obdobím, počas ktorého sa naučí chodiť ešte raz. Úlohou tejto inštitúcie je obmedzovať jeho slobodu v takej miere, aby nezasahovala do jeho vnútorného presvedčenia, no zároveň aby ho dokázala formovať tak, aby použila jeho základné povahové črty a vlastnosti. *Sloboda ničí samú seba, pokiaľ je neobmedzená. Neobmedzená moc znamená, že silný človek môže voľne tyranizovať slabého a okrádať ho o jeho slobodu. Preto od štátu požadujeme slobodu do určitej miery obmedziť, aby sloboda každého bola chránená zákonom. Nikto by nemal byť vydaný na milosť, ale každý by mal mať právo byť chránený štátom.*¹

Práca poukazuje na to, že architektúrou, ktorá determinuje proces formovania väzňa, sa dá dosiahnuť jeho vonkajšia i vnútorná premena. Poukazuje na to, že zmena legislatívy nestačí- je potrebná zmena v malých merítkach- konkrétne prispôsobenie podmienok väznice danej zemepisnej šírke a dĺžke.

---

¹ Karl Popper, 1994, str. 160

Zoznam použitej literatúry

MARCELLI, Miroslav: Filozofi v meste. Bratislava:Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-013-2

VACKOVÁ, Barbora: Prostor, moc a utopie. Brno: Masarykova Univerzita, Medzinárodný politologický ústav, 2010. ISBN 978-80-210-5252-9

PALLASMAA, Juhani: Oči kuže, Archa, 2012. ISBN 978-80-87545-10-2

KAHN, Louis: Ticho a svetlo, Arbor Vitae, 1999. ISBN 80-86300-02-1

KRČMÉRY, Silvester: Pravdou proti moci. Artis omnis, 2014. ISBN 978-80-89718-09-2

FOUCAULT, Michel: Dozerač a trestateľ, Kalligram, 2004. ISBN 8071496634

JUSTOVÁ, Martina: Cisár je nahý- Represia verzus prevýchova, Otto Németh, 2005. ISBN 8088949793

LEWIS, C.S.: Problém bolesti, Návrat domu, Praha, 2013. ISBN 978-80-7255-284-9

KOWALSKÁ, Faustína: Denníček- Božie milosrdenstvo v mojej duši, Spoločnosť katolíckeho apoštolátu (SAC)-PALLOTI, 2003. ISBN 80-968841-0-7

MANÍŠOVÁ, Martina: Gilles Deleuze: Estetická zkušenost a dobrodružství subjektu. Štúdia bola publikovaná v časopise Svět literatury, 2005, roč. XV, č.31

GORAINOFF, Irina: Serafim Sarovský, Život a duchovní moudrost, Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 2011. ISBN 978-80-7195-510-8

FIŠEROVÁ, M.: A Text Which Subverted the Order of Its Own World, FILOZOFIA 66, 2011, No 7

VAN BERKEL Ben, BOS Caroline: Diagrams-Interactive instruments in operation, Any 23/1998, str. 19-23, preložila M. Mitášová

HALÍK, Tomáš: Žít s tajemstvím, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. ISBN 978-80-7422-255-9

DELEUZE, Gilles: Pourparles, Post-scriptum sur les sociétés de controle [online]. Dostupné na internete: <https://infokiosques.net/imprimersans2.php3?id_article=214>.

Zoznam citácií

- 1 M. Justová: Cisár je nahý- Represia verzus prevýchova, Bratislava 2005, s.8
- 2 tamtiež, s.17
- 3 I. Gorainoff: Serafim Sarovský, Život a duchovní moudrost, Kostelní Vydří 2011, s.34
- 4 tamtiež, s. 11
- 5 M. Justová: Cisár je nahý- Represia verzus prevýchova, Bratislava 2005, s.19
- 6 C.S.Lewis: Problém bolesti, Praha 2013, s.89
- 7 S. Krčméry: Pravdou proti moci, Bratislava 2014
- 8 G. Deleuze: Pourparles, Post-scriptum sur les sociétés de controle
- 9 M. Maníšová: Gilles Deleuze: Estetická zkušenost a dobrodružství subjektu, Praha 2005
- 10 M. Marcelli: Filozofi v meste, Bratislava 2008, s. 233
- 11 J. Pallasmaa: Oči kuže, Praha 2012, s.64
- 12 L. Kahn: Ticho a světlo, Praha 1999, s.53
- 13 F. Kowalská: Denníček- Božie milosrdenstvo v mojej duši, Smižany 2003, s. 48
- 14 J. Pallasmaa: Oči kuže, Praha 2012, s.64
- 15 C.S.Lewis: Problém bolesti, Praha 2013, s.91
- 16 B. Van Berkel,C. Bos: Diagrams-Interactive instruments in operation, Any 23/1998, str. 19
- 17 M. Marcelli: Filozofi v meste, Bratislava 2008, s. 237
- 18 J. Pallasmaa: Oči kuže, Praha 2012, s.78
- 19 B. Vacková: Prostor, moc a utopie, Brno 2010, Foucault 193:150-176
- 20 tamtiež, s. 108
- 21 tamtiež, s. 107
- 22 tamtiež, s. 90
- 23 M. Foulcault: Dozerať a trestať, Bratislava 2004, s. 201
- 24 M. Marcelli: Filozofi v meste, Bratislava 2008, s. 233
- 25 B. Vacková: Prostor, moc a utopie, Brno 2010, s.90
26. tamtiež, s.94
- 27 Platón, Ústava VII,skrátene, Preložil Július Špaňár, 1980, s.514-516
- 28 F. Kowalská: Denníček- Božie milosrdenstvo v mojej duši, Smižany 2003, s. 48-49
- 29 L. Kahn: Ticho a světlo, Praha 1999, s.55

- 30 B. Vacková: Prostor, moc a utopie, Brno 2010, s.86
- 31 J. Pallasmaa: Oči kuže, Praha 2012, s.72
- 32 B. Vacková: Prostor, moc a utopie, Brno 2010, s.85
- 33 L. Kahn: Ticho a světlo, Praha 1999, s.26
- 34 tamtiež, s.26
- 35 M. Marcelli: Filozofi v meste, Bratislava 2008, s. 91

